20- ÂZÂD BAHSI
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :
1- Kölenin Çalistirilmasi Babi
2- Vela'nin Yalniz Âzad Edene Mahsus Olmasi Babi
3- Velayi Satmaktan ve Hibe Etmekten Nehi Babi
4- Âzad Edilen Kimsenin Kendini Âzad Edenlerden Baskasini Veli Ittihaz Etmesinin Haram Kilinmasi Babi
5- Âzadin Fazileti Babi
6- Babayi Âzad Etmenin Fazileti Babi

20- ÂZÂD BAHSI

Ikt, atk, atak ve atâka kelimeleri lügatte : Kuvvet, siddet, güzellik, kerem ve iyilik mânâlarina gelirler. Serîatte bunlardan murâd : Mem-lükten köleligin kalkmasidir. Bu ta'rifde kelimenin bütün lügat mânâlari dahildir. Çünkü baskasinin milki olan bir köle veya câriye âzâd olunmakla, evvelce imkân bulamadigi birçok kavli ve fiilî husûsâta kuvvet kazanir; âzâd olunmasi ona insanlar arasinda bir güzellik ve i'tibâr bahseder; kölelik sikintisindan kurtulur; artik kendi hesabina çalisip kaza-.nabildigi için geçimi iyilesir; rizki bollasir.
Rikk: Za'f demektir. Serîatte ise : Manevî bir za'f olup hür insanin yaptigi sâhidlik, hacc, cihâd. cuma namazi, cenaze namazi ve sair ibâdetleri icradan âciz kalmaktir. Buna lisanimizda kölelik denir. Köleyi âzâd etmek, onu hürriyete kavusturmak demektir. Bu sayede o da zikri geçen ibâdetleri islemege kuvvet kazanir. Köle âzâd etmeye : I'tâk veya tahrir denir. Bu mânâda tekk-i rakabe yâni boyun çözme tâbiri de kullanilir. Zîra sahibinin köle üzerindeki hâkimiyeti onun boynuna vurulmus bukagi mesabesindedir.
Ikt: Mesru bir kaziyye ve mendüb bir ibâdettir. Mesrûiyyeti: Kitâb, Sünnet ve icmâ-i ümmetle sabittir. Kitâbdan delili:

«Cezasi bir köle azadidir...» [1]

«Cezasi mü'min bir köle azadidir.» [2] gibi âyetlerdir. bu âyetlerde müslümanlara köle âzâdi emir buyurulmaktadir. Bu da onun mesru' oldugunu gösterir; çünkü mesru' olmayan bir seyi seriat emretmez.
Peygamber (SallaUahü Aleyhi ve Selkm) ve ashâb-i kirami köle âzâd etmislerdir, azadin mesruiyyetine icmâ-i ümmet vâki olmustur.
Köle âzâdi bâzan ibâdet, bâzan mubah bir fiil, bâzan da rnâsiyet olur. Allah rizâsi için yahut bir keffâret dolayisiyle köle âzâd etmek ibâdettir. Hiç bir niyeti olmaksizin köle âzâdi mubah bir fiil olup ibâdet degildir. Seytan veya put için köle âzâdi ma'siyettir.

1- (1501) Bize Yahya b. Yahya rivayet etti. (Dedi ki) : Mâlik'e sunu söyledim : Sana Nâfi', îbni Ömer'den naklen rivayet etmistir. Ibm Ömer (Demis ki) : Resûlüllah (SallaUahü Aleyhi ve Sellem) söyle buyurdular:
«Bir kimse bir köledeki hissesini âzâd eder de kölenin (geri kalan) kiymetini ödeyecek kadar mala sahib bulunursa, köleye o maldan âdilâne bir kiymet biçilir; ortaklarina hisselerini verir ve köle onun nâmina âzâd olur. Aksi takdirde köleden âzâd olan mikdâr âzâd olmustur.»

(...) Bize bu hadîsi Kuleybo b. Saîd ile Muhammed b. Kumh hep birden JLeys b. Sa'd'dan rivayet ettiler, H.
Bize Seybân b. Ferrûh da rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Cerîr b. Hâ-zifti rivayet etti. H.
Bize Ebû'r-Rabî' ile Ebû Kâmil dahî rivayet ettiler. (Dediler ki) : Bize Hammâd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Eyyûb rivayet etti. H.
Bize tbni Nümeyr de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize babam rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ubeydullah rivayet etti. H.

Bize Muhammed b. Müsennâ dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ab-dülvehhâb rivayet etti. Ben Yahya b. Saîd'den dinledim; dedi. H.
Bana tshâk b. Man sûr da rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdürrezzak, tbni Ctireyc'den naklen haber verdi. (Demis ki) : Bana îsmâîl b. Ümeyye haber verdi. H.
Bize Hârûn b. Saîd el-Eylî de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize tbni Vehb rivayet etti, (Dedi ki) : Bana Üsâme haber verdi. H.
Bize Muhammed b. RâfT dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni EH Füdeyk, tbni Ebî Zi'b'den naklen rivayette bulundu.
Bu râvilerin hepsi Nafi'den, o da tbni Ömer'den naklen Mâlik'in Nafizden naklettigi hadîs mânâsinda rivayette bulunmuslardir.
Bu hadîsi Buhârî «Serike» ve «Itk» bahislerinde; Ebû Dâvûd «Itk» bahsinde; Tirmizî «Ahkâm»da; Nesâî «Itk» ve «Büyü'» bahislerinde muhtelif râvilerden tahrîc etmislerdir.
Sirk: Nasîb, hisse demektir. Âdilâne kiymetten murâd : Ödenen para kölenin kiymetinden ziyâde ve noksan olmamaktir.
«Aksi takdirde...» cümlesinin mânâsi : Eger zengin degilse yalniz kendi hissesi âzâd olur demektir. Abd kelimesinden her nekadar köle yâni erkek hatira gelirse de hükümde cariye de dahildir. Çünkü ulemâdan bâzilarina göre bu kelime cariyeye de sâmildir. Ibni'1-Arabî : «Bu kelime sifattir; abd ve abde denilir. Mutlak zikredilirse erkege kadina sâmil olur» demistir. Bir takimlari cariyenin kiyâs-i celî ile hükme dâhil oldugunu söylemislerdir. Zira erkekte mevcut olan bir mânâ kadinda da mevcuttur; hükmü iktizâ eden vasifda erkekligin kadinligin te'-sîri yoktur. îshâk b. Rahuye 'nin bu hükmü kölelere tahsis ettigi, cariyelere sumûlü olmadigini söyledigi rivayet olunur; fakat Nevevî : «Bu kavil sâzz ve bütün ulemanin sözlerine muhaliftir.» diyor.
Zahirine bakilirsa hadîs-i serîf umum ifâde ediyorsa da delillerle sabiler bu hükümden bilittifak tahsis edilmislerdir. Onlarin sair tasarruflari gibi, köle âzâd etmeleri de caiz degildir. Hattâ îmam Sâfiî'ye göre sefihligi veya iflâsi dolayisiyle hacr yâni tasarruftan men' edilen kimse dahî köle azâd edemez. Imam Âzam sefîhlik sebebiyle hacnn caiz olamayacagina kaildir. Ona göre sefih (yâni akli kisa) bir kimse bütün tasarruf âtin da serbesttir. Hanefî1er'den Imam Ebû Yûsuf ile Imam Muhammed sefihin alis-veris, hibe, icâre ve sadaka gibi saka sözlerle sahîh olmayan tasarrufâttan hacr edilecegini; geri kalan talâk ve köle âzâdi gibi tasarruflardan men' edi-lemiyecegini söylemislerdir.

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :

1- îmam Azamla Imam Safiî bu hadîsle istidlal ederek ortak köle veya cariyenin kiymeti biçilmeden taksim edilemiye-cegine kail olmuslardir. Ancak kölelerle birlikte baska mal bulunursa Imam Azam 'a göre kiymet biçmeden de taksim caizdir. Zira bu takdirde köleler o mallara tâbi olurlar.
Imam Mâlik ile Hanefîler'den Imâmeyn'e göre sahipleri kendi aralarinda anlasmak sartiyle kiymet biçmeden taksim caizdir. Çünkü Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) Huneyn ganimetlerini kiymet biçmeden taksim etmisti. Bu ganimetlerin ekserisi esirlerle hayvanlardi. Kölelerle hayvanlar arasinda bir fark yoktur. Esirlere kiymet biçildigine dair hiç bir rivayet yoktur.
2- Bir köleye müstereken iki kisi sahip olur da birisi hissesini âzâd ederse bakilir; eger âzâd eden ortak, serikinin hissesini Ödeyecek mala sahip ise köle onun nâmina âzâd olur; serikinin hissesini öder. Mali yoksa yalniz kendi hissesi âzâd olur. Köle çalistirilip ödemek sarti ile tamamen âzâd olmaz. îmam Mâlik, Imam Safiî ve îmam Ahmed b. Hanbel'in mezhepleri budur, TIrmizî Medîne ulemâsinin da buna kail olduklarini söylemistir.
Imam Azam'a göre seriki muhayyerdir. Isterse hissesini âzâd eder yahut köleyi çalistirir. Bu iki surette velâ' hakki ortaklar arasinda müsterektir. (Velâ': Köle âzâdi veya yardimlasma akdi sebebiyle meydana gelen bir nevi' akrabaliktir. Âzâd olunan kölenin mirasi bu akrabaya kalir.) Âzâd eden ortak dilerse serikinin hissesini Öder; yahut ödedigi hissenin parasini köleden alir. Bu takdirde velâ ona aittir. Imam Âzam'm delili Buhârî ile

Müs1im'in müttefikan tahrîc ettikleri Ebû Hüreyre hadîsidir. Az sonra görülecek olan bu hadîste Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):
«Bir kimse bir köledeki hissesini âzâd ederse, mali oldugu takdirde kölenin hürriyeti onun »nalindandir. Mali yoksa köle agir isler yükleme-mek sartiyle çalistirilir.» buyurmustur. Imâmeyn'e göre âzâd eden zenginse ortaginin hissesini öder, fakirse köleyi çalistirir. Köleye bir sey ödetmez. Velâ âzâd edene aittir.
Bu hadîsteki: «Aksi takdirde köleden âzâd olan miktar âzâd olmustur.» cümlesini mevsuk râviler Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in sözü diye rivayet etmemislerdir. Hattâ râvilerden Eyyûb ile Yahya b. Saîd el-Ensârî: «Bu cümle hadîsten midir yoksa Nâfi' onu kendinden mi söyledi bilmiyoruz.» demislerdir. Ibni Hazm onun uydurma oldugunu söylemistir.
Buhari sârihi Aynî bu meselede on dört mezhep bulundugunu bildirmis; bunlari söyle siralamistir :
a) Urve, Esved b. Yezîd, Ibrâhîm Nehaî ve Imam Züfer'e göre bir kimse bir köledeki hissesini âzâd ederse ister zengin ister fakir olsun serikinin hissesini mutlaka öder. Bu kavil Abdullah b. Mes'ûd ile Ömer b. Hattâb (Radiyallahü anh) 'dan rivayet olunmustur.
b) Rabia bu suretle yapilan azadin nâfiz olmadigini söylemistir. Bu kavli ondan Imam Ebû Yûsuf nakletmistir.
c) Zührî, Abdurrahmân b. Yezîd, Atâ ' b. Ebî Rabâh ve Amr b. Dînâr, âzâd edilen hissenin hür olduguna, öteki serikin hissesi milkinde kaldigina kail olmuslardir.
d) Osman el-Bettî 'nin mezhebine göre köle tamamen hür olur. Öteki ortaga bir sey Ödemek îcâbetmez; ancak câriye güzel olup cima' için arananlardansa o zaman sebep oldugu zarari serikine öder.
e) Sevrî , Leys ve bir kavline göre Ibrâhîm Nehaî: «Âzâd etmeyen ortak muhayyerdir; isterse hissesini âzâd eder; dilerse serikine hissesini ödetir.» demislerdir.
f) Ibni Cüreyc ile bir kavline göre Atâ' b. Ebî Rabâh: «Âzâd eden zengin olsun fakir olsun, seriki kendi hissesinde köleyi çalistirir.» demislerdir.
h) Iki serikten biri köledeki hissesini âzâd ederse; ötekinin hissesi beytülmâî hesabina âzâd olur Ibni Sîrîn 'in mezhebi budur.
i) Imam Mâ1ik'in mezhebine göre hissesini âzâd eden serik zenginse, diger seriklerin hisselerine kiymet biçilerek ona ödettirilir. Köleyi kiymet biçildikten sonra âzâd eder. Seriki isterse kendi hissesini âzâd edebilir; fakat köle olarak birakamadigi gibi, mükâteb veya müdebber de yapamaz; satmaga da hakki yoktur.
Fakir ise âzâd ettigi miktar harr olur; geri kalan kismi köle olarak kalir; sahibi dilerse satar, hibe eder yahut mükâteb veya müdebber yapar. Bu hususta hissesini âzâd eden ortagin sonradan zengin olup olmamasinin bir te'siri yoktur.
j) Imam Safiî, Ishâk ve bir kavline göre Imam Ahmed b. Hanbel: «Âzâd eden serîk zengin ise onun hesabina serikinin hissesine kiymet biçilir; ve köle tamamiyle âzâd olur. Serîki kendi hissesini âzâd edemedigi gibi, milk olarak da elinde bulunduramaz. Âzâd eden fakirse onun hissesi hür olur; ötekinin hissesi milkinde kalir; onda diledigi gibi tasarrufta bulunur.» demislerdir.
k) Abdullah b, Subr.ume, Evzâî, Hasan b. Hayy, Saîd b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr, Sa'bî, Hasan-i Basrî, Hammâd b. E bî Süleyman ve Katâde 'nin mezhepleri Hanefîler'den îmâni eyn'in kavli gibidir.
1) îmam Âzam'in mezhebi. Bunu Imameyn'in kavliy-le birlikte az yukarida görmüstük.
m) Bükeyr b. Esecc'e göre köleye ortaklar kendi aralarinda kiymet biçerler.
n) Ortaklardan biri hissesini âzâd etmekle köle tamamen hür olur. Sayet serikinin hissesini kendi imkânina göre ödeyecek mali varsa seriki bundan baska bir sey isteyemez. Hissesini âzâd etmege de hakki yoktur. Kölenin velâsi âzâd edene aittir. Zâhirî1er'in mezhebi de budur.
3- Hadîs-i serîf zenginin köle âzâdi ve sadaka gibi teberru'larda bulunabilecegine delildir. Cumhuru ulemânin mezhepleri budur. Bazilari : «Fakîr bir adam köledeki hissesini âzâd edemez; köle oldugu gibi kalir.» demislerse de Ibni Abdilberr ulemânin bunun hilâfina ittifak ettiklerini bildirmis ve: «Zengin fakîr herkesin köle âzâd etmesi sahih olduguna ulemânin ittifaki vardir. > demistir.
4- Hadîsin umumu ile hükmün bütün selâhiyetliîere sâmil olduguna istidlal olunmustur. Bu hususta müslim ile

gayr-i müslim arasinda fark yoktur. Kölenin müslüman olup olmamasi dahi hükmen müsavidir,
5- Yine hadîsin umûmu, hissesini âzâd edenin bir kisi veya müteaddit kimseler olabilecegine delâlet etmektedir.
6- îbni Abdilberr', Mâ1ikî1er‘in bir kavline bu hadîsle istidlal etmistir. Mezkûr kavle göre bir kimse ölçü ve tartiya gelmeyen esyadan bir sey telef etse onun mislini degil, kiymetini öder. Çünkü Peygamber (Saliallahü Aleyhi ve Sellem) hissesini âzâd eden kimseye kölenin mislinin yansini degil, kiymetinin yarisini hüküm buyurmustur. Imam Mâlik: «Bu hususta kiymet daha âdildir.» demistir. îmam Azam'm kavli de budur.
7- Hadîs-i serîf buradaki köle azadinin sihhat hâlinde yapildigina hamIedilmistir. Ölüm hastaliginda yapilan âzâd malin ancak üçte birinden infaz edilir.

1- Kölenin Çalistirilmasi Babi

2- (1502) Bize Muhammed b. Müsennâ ile Ibni Bessâr rivayet ettiler. Lâfiz Ibni Müsennâ'mndir. (Dediler ki) : Bize Muhammed b. Ca'fer rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Su'be, Katâde'den, o da Nadr b. Enes'-den, d da Besîr b. Nehîk'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallalîahü Aleyhi ve Sellemj'den naklen rivayette bulundu. Iki kisi arasinda ortak mal olup birinin âzâd etmek istedigi bir köle hakkinda: «Öder!» buyurmuslar.

3- (1503) Bana Amru'n-Nâkid rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ismâîl b. Ibrâhîm, Ibni Ebî Arûbe'den, o da Katâde'den, o da Nadr b. Enes'deii, o da Besîr b. Nehîk'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber 'den naklen rivayet etti.
«Bir kimse bîr kulesindeki hissesini âzâd ederse, mali bulundugu takdirde kölenin hürriyeti onun mahndandir. Mali yoksa agir isler yükleme-mek sarti ile köle çalistirilir.» buyurmuslar.

4- (...) Bize bu hadîsi Alî b. Hasrem de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize îsâ yâni Ibni Yûnus, Saîd b. Ebî Arûbe'den bu isnadla hafctr verdi. Sunu da ziyade etti:
«Mali yoksa köleye adilâne kiymet biçilir; sonra âzâd etmeyenin hissesi için agir isler yüklememek sarti ile çalistirilir.»

(...) Bana Hârûn b. Abdillâh rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Vehb b. Cerîr rivayet etti. (Dedi ki) : Bize babam rivayet etti. (Dedi ki) : Ben Katâde'yi bu isnâdla Ibni Ebî Arâbe hadîsi mânâsinda rivayette bulunurken dinledim. O bu hadîste :
«Ona âdilâne kiymet biçilir.» cümlesini de zikretmistir.
Bu hadîsi Buhari «Serike» ve «Itk» bahislerinde; Müslim buradan maada «Nüzûr» bahsinin birkaç yerinde; Ebû Dâvûd ile Nesâî «Itk»da; Tirmizî ile Ibni Mâce de «Ahkâm» bahsinde muhtelif râvilerden tahrîc etmislerdir.
Siks ve sakîs: Hisse, nasîb demektir.
«Mali yoksa agir isler yüklememek sarti ile köle çalistirilir.» cümlesinin metn-i hadîsten olup olmadigi ihtilaflidir. Bu babda birçok sözler söylenmistir. Ezcümle Kaadî Iyâz söyle demistir : «Burada köleyi çalistirma meselesinin zikredilmesinde râviler arasinda ihtilâf vardir. Dârekutnî diyor ki: Bu hadîsi Su'be ile Hisâm, Kat âde'den rivayet etmislerdir. Bunlarin ikisi de en mu'temed râvilerden olduklari halde çalistirmayi zikretmemislerdir. Hemmâm da onlara uyarak çalistirma meselesini hadîs'ten ayirmis; onu Ebû Katâde'nin re'yi saymistir. Hadîsi Buhârîde bu sekilde tahrîc etmistir; dogrusu da budur. Ben Ebû Bekri Nisâbûrî'yi-Hemmâm'in rivayeti ne güzel ve mazbuttur! Katâde 'nin sözünü hadîs'ten ayirmistir; derken isittim...»
Kaadî Iyâz , Asîlî ile Ibni Kassâr ve diger bazi ulemânin : «Çalistirmayi hadîsten kabul etmeyenler, kabul edenlerden evlâdir; çünkü bu cümle îbni Ömer 'den rivayet edilen diger hadîslerde yoktur.» dediklerini; Ibni Abdilberr'inde ayni sözü söyledigini; bir baskasinin mezkûr cümle hakkinda : Saîd b. Ebî Arûbe onu Katâde 'den rivayet ederken bâzan söyledi bâzan söylemedi; dedigini kaydettikten sonra : «Bu da gösterir ki, mezkûr cümle ona göre metn-i hadîsten degildir. Nitekim baskalari da ayni seyi söylemislerdir.» diyor.

Imam Safiî 'nin de ayni fikirde oldugu rivayet edilmistir.
Köleyi çalistirma cümlesini metn-i hadîsten kabul edenler bunlara cevap vermislerdir. Ibni Hazm hadisin otuz sahâbiden sabit oldugunu söylemis : «Bu haber son derece sahihtir: Binâenaleyh onun ihtiva ettigi ziyadeyi terk etmek caiz degildir...» demistir. Buhârî sârihi Aynî dahî: «Bu hadîs Safiî 'nin dedigi gibi sabit olmasa idi. Buhârî ile Müslim onu «Sahibelerinde tahrîc etmezlerdi.» demektedir.
Hâsili ulemâdan bâzilari Ebû Hüreyre hadîsini bundan evvelki îbni Ömer rivayetine muhalif görmüs, ondaki (köleyi çalistirma) cümlesini hadîs olarak kabul etmemis; kölenin çalis tinlamayacagina Ibni Ömer {Radiyallahü anh) rivâyetiyle istidlal etmislerdir. Diger ulemâ ise iki rivayet arasinda muhalefet olmadigini, yalniz Ebû Hüreyre (Radiyallahü anh) hadîsinde çalistirma ziyadesi bulundugunu, bu ziyadeyi Buhârî, Müslim ve Tirmizî 'nin rivayet ettiklerini, binâenaleyh onun da sahih oldugunu söyleyerek hadîsi kendilerine delîl göstermislerdir.
Cumhuru ulemâya göre buradaki çalistirmadan murâd: Hissesini âzâd etmeyen serikin hakkini ödemek için köleyi çalistirip kazandirmaktir. Köle bu parayi kazanip sahibine ödedikten sonra hür olur. Bâzilari: Bundan murâd : Hissesi mukabilinde kölenin sahibine hizmet etmesidir.» demislerdir.
Hadîs-i serif sair hükümler hususunda bundan önceki Ibni Ömer rivayeti gibidir.

2- Vela'nin Yalniz Âzad Edene Mahsus Olmasi Babi

5- (1504) Bize Yahya b. Yahya rivayet etti. (Dedi ki) : Mâlik'e, Nâfi'den dinledigim, onun da Ibni Ömer'den, onun da Âise'den naklen rivayet ettigi su hadîsi okudum :
Âise âzâd etmek için bir câriye satin almak istemis. Câriye sahipleri:
— Biz bu cariyeyi velâsi bizim olmak sartiyle sana satariz; demisler. Âise bunu Resûlüilah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'e anmis da:
«Bu sana mâni' degildir. Çünkü velâ1 hakki ancak âzâd edene âiddir.» buyurmuslar.

6- (...) Bize Kuteybe b. Saîd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Leys, Ibni Sihâb'dan, o da Urve'den naklen rivayet etti. Ona da Âise haber vermis ki, Berîre kitabet bedelini ödemesine yardim istemek için Âise'ye gelmis. Kitabet bedelinden henüz bir sey Ödememis imis. Âise ona :
— Sahiplerin nezdine dön! Sayet senin kitabet bedelini ödememi, fakat velânm benim olmasini dilerlerse dedigimi yaparim; demis. Berîre bunu sahiplerine söylemis. Onlar razi olmamislar; ve:
— Velâ' bizim olmak sartiyle sevabina yaparsa yapsin! demisler. &ise de meseleyi Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)*e anmis. Resûlüllah (Sailallahü Aleyhi ve Sellem) ona :
«Satin al da âzâd et! Çünkü velâ' ancak âzâd edene a iddir.» buyurmus. Sonra ayaga kalkarak:
«Bâzi Insanlara ne oluyor ki, Allah'in kitabinda olmayan bâzi seyleri sart kosuyorlar? Her kim Allah'in kitabinda olmayan bir seyi sart kosarsa yüz kerre sart kossa hakki yoktur. Allah'in sarti hak ve mevsuktur.» buyurmustur.

7- (...) Bana Ebû't-Tâhir rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni Vehb haber verdi. (Dedi ki) : Bana Yûnus, îbni Sihâb'dan, o da Urve b. Zü-beyr'den, o da Peygamber (Sa'.lallahü Aleyhi ve SeUem) 'in zevcesi Âise'den naklen haber verdi. Âise söyle demis :
Berîre bana gelerek: Yâ Âise, dedi. Ben sahiplerimle her sene bir okiyye vermek sartiyle dokuz okiyyeye mükâtebe yaptim...
Râvi bu hadîsi Leys hadîsi mânâsinda rivayet etti. Ve ziyade olarak:
«Bu seni ondan menedemez; sen satin al da âzâd et!» dedi. O bu hadîste sunu da söyledi:
— Sonra Resûlüüah (Saîlallahü Aleyhi ve SeUem) cemâat arasinda ayaga kalkarak Allah'a hamdü senada bulundu. Arkasindan : «Emmâ ba'dü», dedi

8- (...) Bize Ebû Küreyb Muhammed b. Alâ' el-Hemdânî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ebû Üsâme rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hisâm b. Urve rivayet etti, (Dedi ki) : Bana babam, Aise'den naklen haber verdi. (Dedi ki) :
Berîre yanima girerek : Sahiplerim her sene bir okiyye vermek sartiyle dokuz senede dokuz okiyyeye beni mükâteb yaptilar; bana yardim et! dedi. Ben de ona sunu söyledim :
Eger sahiplerin bunu kendilerine bir defada vererek seni âzâd etmeme, velânin da benim olmasina rîza gösterirlerse (dedigini) yaparim.
Berîre bunu sahiplerine söylemis. Onlar velâmn kendilerine âid olmasindan baskasini kabul etmemisler. Berîre bana gelerek bunu anlatti. Ben kendisini men'ettim. O da : Öyle ise Allah'a yemin olsun yapmam! cevabini verdi. Derken ResûlüIIah (Saîlallahü Aleyh've SeHem) isiterek bana sordu. Ben de kendisine haber verdim. Bunun üzerine :
«Sen onu satin a! da âzâd et! Hem onlara velâyi sart kos! Çünkü velâ' âzâd edene âiddir.» buyurdu. Ben de Öyle yaptim. Sonra ResûlüIIah (SallaUahü Aleyhi ve Sellem) yatsi zamani hutbe okudu. Evvelâ Allah'a lâyik oldugu sekilde hamdü senada fculundu. Arkasindan :
«Bundan sonra : Acep bâzi kimselere ne oluyor ki, Allah'in kitabinda olmayan bir takim seyleri sart kosuyorlar? Allah (Azze ve Celle) *n\n kitabinda olmayan herhangi bir sart bâtildir. Isterse yüz defa sart kilsin! Air lah'in kitabi hak, sarti 6a saglamdir. Sizden bâzi adamlara ne oluyor da içlerinden biri : Sen filâni âzâd et; ama velâ bana âiddir; diyor. Velâ' ancak âzâd edene âiddir.» buyurdular.

9- (...) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe ile Ebû Küreyb rivayet ettiler. (Dediler ki) : Bize Ibni Nümeyr rivayet etti. H.
Bize Ebû Küreyb de rivayet etti. (Dedi ki) : BIze VekT rivayet etti. H.
Bize Züheyr b. Harb ile Ishâk b. Ibrahim dahî hep birden Cerîr'den tivâyet ettiler.
Bu râvilerin hepsi Hisâm b. Urve'den bu isnâdla Ebû Üsâme hadîsi gibi rivayette bulundular. Yalniz Cerîr hadîsinde: «Berîre'nin kocasi köle idi: onun için ResûlüIIah (Sallatlahü Aleyhi ve Sellerfi) onu muhayyer birakti; o da kendi nefsini ihtiyar etti. Sayet kocasi hür olsaydi Berîre'yi muhayyer birakmazdi; dedi.» ifâdesi vardir. Bu râvilerin hiç birinin hadîsinde (emmâ ba'dü} tâbiri yoktur.

10- (...) Bize Züheyr b. Harb ile Muhammed b. Ala' rivayet ettiler. Lâfiz Züheyr'indir. (Dediler ki) : Bize Ebû Muâviye rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hisâm b. Urve, Abdurrahmân b. Kaasim'den, o da babasindan, o da Âise'den naklen rivayet etti. Âise söyle demis :
Berîre'de üç hüküm vardir:
1) Sahipleri onu satarak velâsini sart kosmak istediler. Ben tunu Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve SelIein) 'e anlattim da :
«Sen onu safrn al ve âzâd et! Çünkü velâ' âzâd edene aiddir.» buyurdu.
2) Berîre âzâd oldu; müteakiben Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) onu muhayyer birakti; o da kendini ihtiyar etti.
3) Halk ona sadaka verirler; o da bize hediyye ederdi. Ben bunu Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellemye andim da:
«O Berîre'ye sadaka, size ise hediyyedIr. Binâenaleyh siz onu yeyin!» buyurdular.

11- (...) Bize Ebû Bekr b. EM Seybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hüseyn b. Alî, Zâide'den, o da Simak'den, o da Abdurrahmân b. Kaasim'den, o da babasindan, o da Âise'den naklen rivayet etti ki :
Âise Berîre'yî Ensâr'dan bâzi kimselerden satin almis. Onlar velâyi sart kosmuslar. Bunun üzerine Resûlüllah (SaUatlahü Aleyhi ve Sellem) ;
«Velâ' ni'mete sahip olana aIddir.» buyurmus; ve Berîre'yi muhayyer birakmis. Berîre'nin kocasi köle imis.
Berîre Âise'ye et hediyye etmis. Bunun üzerine Resûlüllah (Sallallah'u Aleyhi ve Selletn):

«Bu eften bize de bir seyler yapsaydiniz ya!» buyurmus. Âise:
— Onu Berîre'ye sadaka verdiler; demis.
Resûlüllah (Sallailahü Aleyhi ve Selîem); «O Berîre'ye sadaka; bize ise hediyyedir.» buyurmuslar.

12- (...) Bize M uhammed b. Müsennâ rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Muhammed b. Ca'fer rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Su'be rivayet etti. (Dedi ki) : Ben Abdurrahmân b. Kaasim'dan dinledim. (Dedi ki) : Ben Kaasim'i, Âise'den naklen rivayet ederken dinledim. Âise âzâd etmek için Berîre'yi satin almak istemis. Sahipleri velâ'sini sart kosmuslar. Müteakiben Âise bunu Resûlüllah (Sallailahü Aleyhi ve Sellemi'e anmis da:
«Sen onu satin al ve âzâd et! Çünkü velâ' âzâd edene âiddir.» buyurmus.
Bir de Kesûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'e et hediyye edilmis. Kendilerine :
— Bu et Berîre'ye sadaka olarak verildi; demisler. Peygamber (Sallailahü Aleyhi ve Sellem) :
«O Berîre'ye sadaka; bize Ise hediyyedîr.» buyurmuslar. Berîre de muhayyer birakilmis. Abdurrahmân : «Berîre'nin kocasi hür idi.» demis. Su'be: Bilâhare ona Berîre'nin kocasini sordum da: Bilmiyorum; cevâbini verdi.» demis,

(...) Bize bu hadîsi Ahmed b. Osman en-Nevfelî de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ebû Dâvûd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Su'be bu isnâdla bu hadîsin benzerini rivayet etti.

13- (...) Bize Muliammed h. Müsennâ ile tbni Bessâr hep birden Ebû Hisâm'dan rivayet ettiler. Ibni Müsennâ (Dedi ki) : Bize Mugîre b. Selemete'I-Mahzûmî ile Ebû Hisâm rivayet ettiler. (Dediler ki) : Bize Vüheyb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize UbeyduIIab, Yezîd b. Rûmân'dan, o da Urve'den, o da Âise'den naklen rivayette bulundu. Âise :
«Berîre'nin kocasi köle idi.» demis.

14- (...) Bana Ebu't-Tâhir rivayet etti. (Dedi ki) t Bize Ibni Vehb rivayet etti. (Dedi ki) : Bana Mâlik b. Enes, Rabîa b. Ebî Abdirrahmân'-dan, o da Kaasim b. Muhammed'den, o da Peygamber (Sallaîiahü Aleyhi ve Sellem) 'in zevcesi Âise'den naklen haber verdi. Âise söyle demis:
— Berîre'de üç sünnet vardi;
1) Berîre âzâd oldugu vakit kocasinda kalip kalmamakta muhayyer birakildi.
2) Ona et hediyye edilmisti. Az sonra çömlek ateste iken Resûlüllah (SaHalUihü Aleyhi ve Sellem) yanima girdi; ve yemek istedi. Kendilerine
ve evdeki katiklardan katik getirildi. Fakat o : «Ben ateste içi et dolu çömlegi görmedim mi sanki?» buyurdu. (Oradakiler) :
— Hay hay yâ KesûIaHah (görmüssündür)! (Ama) bu Berîre'ye sadaka olarak verilen bir ettir; onun için sana ondan yedirmege çekindik; dediler. Bunun üzerine:
«O Berîre'ye sadaka; ondan bize ise hediyyedIr.» buyurdu.
3) Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) onun hakkinda:
«Velâ' ancak âzâd edene âiddir.» buyurdular.

15- (1505) BIze Ebû Bekr b. Ebî Seybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hâlid b. Mahled, Süleyman b. Hilâl'den rivayet etti. (Demis ki) : Bana Süheyl b. Ebî Salih, babasindan, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet etti. (Söyle demis) :
Aise âzâd etmek için bir câriye satin almak istedi. Sahipleri velâ'nin kendilerine âid olmasindan baskasina razi olmadilar. Derken Âise bunu Resûlüllah (Sdllallahü Aleyhi ve Sellem) 'e andi da: '
«Bu sana mâni' olamaz; velâ' ancak âzâd edene âiddIr.» buyurdular.
Bu hadîsin muhtelif rivayetlerini Buhârî «Zekât» bahsinin birkaç yerinde, «Itk, Mükâteb, Hibe, Büyü', Ferâiz,

Talâk, Surût, Et'ime» ve «Keffaret-i Eymân» bahislerinde; Ebû Dâvûd «Itk»da; Tirmizî Vasâya»da; Nesâî «Büyü', Itk, Ferâiz» ve «Surût» bahislerinde; Ibni Mâce «Itk» bahsinde muhtelif râvilerden tahrîc etmislerdir.

Burada veîâ'dan murâd: Âzâd ettigi köle veya cariyeye mirasçi olmaktir. Buna hususî tabiriyle velâ-i atâka derler.

«Bu sana mâni' degildir.» cümlesi: «Câriye sahiplerinin kostuklari sart velâ'nm senin olmasina mâni' degildir.» manasinadir.

Kitabet: Yazi yazmak, bir araya toplamaktir. Serîatte : Bir köle veya cariyeyi kazanci hususunda derhal; boynunun esaretten kurtulmasi hususunda bilâhare olmak üzere hürriyetine kavusturmaktir. Buna mü-kâtebe denir. Mükâtebe köle ile sahibi arasinda yapilan bir akiddir. Bu akde mükâtebe denilmesi ihtimal iki tarafin da vesika yazmasmdandir.

Kölenin borcunu taksitle ödemesine bakarak verilmis olmasi da muhtemeldir. Çünkü köle kitabet bedelini çalisip kazanmak suretiyle taksitle öder. Mükâteb köle kazanci hakkinda akdin tamamindan sonra hemen hür olur. Artik kazandigi kendinindir. Fakat tam hürriyetine ancak sahsina biçilen kiymeti sahibine ödedikten sonra kavusur. Bundan dolayidir ki: «Mükâteb, kölelik zilletinden uçmus, fakat hürriyet sahasina konamamistir.» derler. Yâni mükâtebin hâli devekusuna benzer. Devekusuna, uç dense : Ben deveyim; yük tasi dense : kusum, dermis.

«Allah'in Kitabi'ndan murâd Seyh Tekiyüddîn'e göre muhtemelen Allah'in hükmüdür. Resûlüllah (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) :

«Allah'in kitabinda olmayan bazi seyleri sart kosuyorlar...» buyurarak köle sahiplerinin velâyi kendilerine sart kosmalarina i'tiraz etmis; bu sartin vasitali veya vasitasiz olarak Allah'in Kitabinda bulunmadigina Isaret buyurmustur. Zîra bütün seriat yâ dogrudan dogruya yahut bilvasita Kur'ân-i Kerîm 'de mevcuttur. Vasitasiz emir ve ne-hîleri namaz, oruç ve sair ibâdetlerle içki, zina ve emsali menhiyyât hakkindaki âyetlerdir. Vasitalilardan murâd:

«Peygamber sîze ne getirirse onu kabul edin!» [3]

«Allah'a ve Resulüne itaat edin!»[4] gibi umûmî hükümlerdir.

Hattâbî : «Maksad, Kitâbullahda nassan bildirilmeyen seyler bâtildir demek degildir; çünkü (Velâ' âzâd edene âiddir) ifadesi Peygamber (Sallaliahü Aleyhi veSellem)'in sözüdür. Ama ona itaat emri Kur'ân'da vardir. Bu sebeple onun sözünü Kitâbullaha izafe etmek caizdir.» diyor.

Kitâbullah tâbiri ile Kur'ân'da veya sünnette zikredilen hükmi ilâhî de kasdedilmis olabilir. Bâzilari: «Kitabdan murâd : Levhi mahfuzda yazili bulunan seylerdir.» demislerdir.

«Allah'in sarti hak ve mevsuktur.» ifâdesi metni hadîste ismi tafdîl sîgasiyle vârid olmustur. Binâenaleyh cümleyi: «Allah'in sarti daha hak ve daha mevsuktur.» seklinde terceme etmenin daha dogru olacagi hâtira gelebilirse de burada ismi tafdîl sîgasi kendi mânâsinda (yâni derece bildirmek için) kullanilmamistir. Maksat yalniz Allah'in sartinin hak ve saglam oldugunu; baskalarinin kostuklari sartm hiçligini anlatmaktir.

ifâdesi bâzi nüshalarda: seklinde zaptolunmustur. Fakat Mazi r î ve diger lisân ulemâsi bunlarin ikisinin de yanlis oldugunu söylemis, dogrusunun: oldugunu bildirmislerdir. Bu ifâdenin mânâsi; Hayir, vallahi yeminim budur; demektir. Yâni (hazâ) ismi isareti ikiye bölünmüs: (hâ) ile (zâ) nin arasina ismullah getirilmistir.

Ebû Bekr b.Ebî Seybe rivayetinde:

«Velâ' ni'mete sâhib olana âiddir.»buyurulmustur. Bunun mânâsi dahî «Velâ', âzâd edene aidir.» demektir. Çünkü mîras hakkini kazandiran velâ' ancak âzâd suretiyle olur,

Ebû '-Tâhir rivâyetindeki «üç sünnet»den murâd : Üç hükümdür; yâni Berîre sebebiyle üç ser'î hüküm ögrenilmistir.

Hz. Berîre binti Safvân, Ensâr 'dan bir kavmin cariyesi idi. Bâzilari Ebû Ahmed b. Cahs'in; bir takimlari da Benî Hilâl 'den birinin cariyesi oldugunu söylerler. Kibt kav-mindendi. Kirmani: «Berîre, Hz. Âise !nin cariyesi idi. Vaktiyle Utbeb. Ebî Leheb'in milkinde idi.» diyor. Zehebî onu sahâbiyyeler meyânmda zikretmistir. Hattâ

Taberânî «El-Mu'cem»inde ondan su hadîsi rivayet eder :
«Abdülmelik b. Mervân dedi ki: Medine'de Berîre'nin meclisinde bulunurdum. Bana sunu söyledi:
— Ey Abdülmelik! Ben sende bir takim iyi hasletler görüyorum. Sen bu emirlik isini üzerine almaga cidden lâyiksin. Ama emîr olursan dünyadan sakin! Çünkü ben Resûlüllah (Sallallahü'Aleyhi've Sellcm)'i söyle buyururken isittim;
— Bir kimse cenneti görmüsken, bir müslümandan haksiz yere akittigi bir sise dolusu kan sebebiyle, onun kapisindan koyulacaktir.
Kocasinin ismi ihtilaflidir. Sahîh rivayetlerde isminin Mugîs oldugu zikrediliyor. Bâzi rivayetlerde Muattib , bir takimlarinda Mukassim denilmistir. Hadîsin bâzi rivayetlerinde bu zâtin köle, digerlerinde hür oldugu tasrîh edilmektedir.
Hz. Berîre'yi sahipleri mükâteb yapmislardi. Kitabet bedeli bir rivayete göre senede bir okiyye Ödemek sartiyle dokuz okiyye idi. Bir ckiyye o zamana göre kirk dirhem gümüsten ibaretti. Sonralari muhtelif memleketlerin istilahlarina göre degismistir. Baska bir rivayette bedelin bes yilda taksitle Ödenecek bes okiyye oldugu zikredilmektedir. Bu iki rivayetin arasini bulmak için Ayni tercih cihetine gitmis ve dokuz okiyye rivayetinin esah, ötekinin munkati' oldugunu söylemistir. Bâzilari : «Ihtimâl bu bes okiyye taksiti dokuz okiyye cümlesin dendir; yahut taksitlerinden bir kismini ödemis de bes okiyye kalmistir.» demislerse de rivayetlerin birindeki: «Kitabet bedelinden hiç bir sey ödememisti.» ifâdesi bu te'vîli reddeder.
Nevevi : «Bu hadîs ahkâm ve kavâdi çok olan büyük bir hadîstir; içinde mezheplerin ayrildiklari yerler vardir...» diyor. Filhakika ha-dîs-i serîf ten birçok hüküm ve fâideler çikarilmistir. Söyle ki:
1- Bu hadîs mükâtebenin caiz olduguna delildir. Bir kimse köle veya cariyesine : «Bana su kadar para getirirsen âzâd ol!» der; o da bunu kabul ederse artik mükâteb olur. Borcunu tamamen ödedigi zaman hürriyetine kavusur. Mükâtebenin bir delili de :

«Eger kölelerde bir hayir oldugunu biliyorsaniz onlari mükâteb yapin!» [5] âyet-i kerîmesidir. Bu âyetin kitabet akdinin mesru' olduguna delâleti asikârdir. Yalniz buradaki emrin vücub ifâde edip etmediginde ihtilâf vardir. Dâvûd.u Zahirî ile ona tâbi* olanlardan maada bütün fukahâ, âyetteki emrin vücûb ifâde etmedigine kaildirler. Zâhirî1er'e göre âyetteki emir vücûb içindir. Bu kavil Amr b. Dînâr ile Atâ 'dan ve bir rivayette Imam Ahmed 'den de rivayet olunmustur. Hattâ «Et-Takrîb» sahibi Imam Safiî 'den 4ahî buna benzer bir kavil nakleder. Gerçi burada: «Zahire bakilirsa emir vücûb ifade eder.» seklinde bir i'tirâz hatiragelebilirse de dogru degildir., Çünkü vücûba hamledilen emir, karinelerden mücerred olan mutlak emirdir. Buradaki emir mutlak degil, «Eger onlarda hayir oldugunu bilirseniz» kaydi île mukayyeddir. Binâenaleyh mezkûr emir, nedib mânâsina hamledilmistir. Hanefî1er'den bâzilari bu emri ibâha mânâsina almislardir. Ancak Aynî hakli olarak bunun dogru olmadigini söylemistir. Zîra ibâha mânâsina alinirsa âyetteki sartin hükümsüz kalmasi iktizâ eder; çünkü mükâtebe akdi sartsiz dahî bilittifâk caizdir. Kelâmullah hükümsüz kalmaktan münezzehtir.
Ayetteki hayirdan murâd : Kölenin âzâd edildikten sonra müslüman-lara zarar getirmeme sidir. Zarar verecekse efdal olan onu mükâteb yapmamaktir.
îbni Abbâs ile îbni Ömer (Radiyallahü anh) ve Atâ'ya göre hayirdan murâd: Hassaten kazançtir. Sevrî ile Hasan.i Basrî'den hayrin hassaten emânet ve dîn mânâsina geldigi rivayet olunmustur. Vefa, emânet ve salâh mânâsina geldigini söyleyenler de vardir. Kölede dogruluk, salâh ve kazanç hâssalari yoksa Hanefî1er'e göre onu mükâteb yapmamak mekruh degildir. îmam Mâlik ile Safiî 'nin kavilleri de budur.
îmam Ahmed'le îshâk ve Sâfiîler 'den Ebû'l-Hüseyn b. Kattan mekruh olacagina kaildirler. Cumhuru fu-kahâya göre mükâteb ancak bütün borcunu Ödedikten sonra âzâd olur. Çünkü Ebû Dâvûd ve baskalarinin rivayet ettikleri Amr b. Suayb hadîsinde Peygamber (Salîallahü Aleyhi ve Seilem) Efendimiz:
«Mükâteb, üzerinde kitabet bedelinden bir dirhem borç kaldigi müddetçe köledir.» buyurmustur. Zeyd b. Sabit (Radiyalîahü anh) îm da ayni seyi söyledigini Imam Safiî «Müsned»inde rivayet etmis-; kendisi de buna kail olmustur. Hanefî1er'in mezhebi de budur.

Ashab-i kiram bu hususta ihtilâf etmislerdir. Ibni Abbâs (Radiyalîahü anh) 'a göre köle veya câriye, vesikayi sahibinden aldigi an yâni nefs-i akidle âzâd olur; kitabet bedeli için ona borçlu kalir. Ibni Mes'ud (Radiyalîahü anh) kölenin kendi kiymetini ödemesiyle âzâd olacagini söylemistir. Zeyd b. Sabit (Radiyalîahü anh) 'm mezhebi de az evvel görülmüstü.

2- Evli cariyeyi mükâteb yapmak caizdir. Zîrâ Berîre (Radiyalîahü anha) evli idi. Kocasinin hür mü köle mi oldugu hususunda rivayetler muhteliftir. Buhârî 'nin Hz. Ibni Abbâs 'dan rivayetinde Ibni Abbâs (Radiyalîahü anh): «Onu köle olarak gördüm. Medîne sokaklarinda Berîre için aglayarak ve göz yaslari sakalinin üzerine akarak Berîre'nin arkasindan gittigini hâlâ görür gibiyim. Bunu göre ResûIüHah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) amcasi Abbâs'a:

— Mugîs'in Berîre'ye olan askina. Berîre'nin de Mugîs'e karsi nefretine sasmiyor musun? dedi; ve Berîre'ye:

— Kocana dönsen (iyi edersin!) buyurdu. Berîre:

— Yâ Resûlâllah! Emir buyuruyor musun? diye sordu. Peyçamber (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) :

— Ben ancak sefaatte bulunuyoruml buyurdular. Berîre:

— öyle ise benim ona bir ihtiyacim yok! cevâbini verdi.» demektedir. Yine Buhârî'nin «Ferâiz» bahsindeki rivayetinde : «Hakem: Berîre 'nin kocasi hürdü; dedi.» ifadesi vardir. «Mîrâs» bahsinde Esved'in dahî «hürdü» dedigi zikredilmistir. Ancak Hakem'in sözü mürsel, Esved'inki ise munkati' olmakla illetlendiril-mistir. Babimiz rivayetlerinde her iki vecih mezkûrdur.

3- Peygamber {Sallallahü Aleyhi ve Seilem) Berîre'yi kocasinda kalip kalmamak hususunda muhayyer birakmisti. Nevevî diyor ki: «Kocasi köle olan bir câriye âzâd edilirse nikâhini fesh edip etmemekte muhayyerdir. Bu bâbta ulemâ ittifak halindedir. Kocasi hür olursa Imam Mâlik ile Safiî ve cumhura göre cariyeye muhayyerlik yoktur.

Imam Âzam, Berîre 'nin kocasi Mugîs'in hür oldugunu bildiren rivayetle istidlal ederek muhayyerlik verilecegine kail olmustur...»

Cumhur bu bâbdaki rivayetlerin ayni kaziyyeye âid olduklarini ve meshur rivayetlerde Mugîs'in köle oldugu bildirildigini, hattâ hür oldugunu bildiren rivayetler için hadîs hafizlarinin «hatâ, sâzz ve mer-dûddur.* dediklerini nazar-i i'tibâra alarak onlari tercih etmislerdir.

4- Velâ' hakki âzâd edene aittir. Bu hususta ihtilâf yoktur. Ancak velâ' hakki olmamak sartiyle âzâd edilen köle veya câriye hakkinda ihtilâf olunmustur. Buna «sâibe» denir ki, cumhura göre sart bâtil, velâ' hakki âzâd edene aittir. Imam Ahrned'e göre sart bâtil degildir; sarttan sonra, âzâd eden kimsenin o köle üzerinde velâ hakki kalmaz; hattâ mirasindan bir sey almissa mislini iade etmesi lâzim gelir.

Imam Mâlik, Mekhûl, Ebû'l-Âliye, Zührî ve Ömer b. Abdilâziz bu takdirde velâ'nm bütün müslü-manlara kalacagina kail olmuslardir. Zîra sahabeden bâzilari böyle yapmislardir.

5- Hadîs-i serîf kitabet bedelinin taksitle ödenecegine delildir. Hanefîler'e göre kitabet bedelinin hemen ödenmesini sart kosmak yahut te'cîl etmek caizdir. Çünkü bu bâbdaki âyet-i kerîme'de taksit ve te'cîl zikredilmemistir; binâenaleyh nass üzerine re'y ile ziyade caiz degildir. Imam Mâlik 'in kavli de budur. Mâlikîler 'den Ebû Bekr: «Imam Mâlik'in kavli zahir itibariyle taksit ve te'cîlin burada sart oldugunu gösterir; ama söz sahibi ulemâmiz pesin ödemek suretiyle yapilan kitabetin caiz oldugunu söylüyor; ve buna *Kutâ'a> nâmini veriyorlar, ki kiyâs da budur.» diyor.

Imam Safiî kitabetin pesin ödemekle caiz olamayacagini söylemistir. Ona göre hiç olmazsa iki taksit sarttir. Zahir rivayete göre îmam Ahmed'in mezhebi de budur.

6- Köle âzâd ederken velâ' hakkini sart kosmanin akdi bozup bozmayacagi ihtilaflidir. Babimiz hadîsinin zahirine bakilirsa bozmaz. Zîra Peygamber (Sallallahü Aleyhi've Sellem) Hz. Aise'ye:

«Velâ'yi onlara sart kos!» buyurmustur. Bâtil bir akde Resûliillah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) izin vermeyecegine göre velâ' sartiyle yapilan akid caiz demektir. Burada Sâfiî1er'den Seyh Takiyüddîn söyle diyor: «Akdin sahîh oldugunu kabul edersek acaba sart da sahih midir? Bu hususta Safiî mezhebinde hilaf vardir. Bâtil oldugunu söylemek hadîsin lâfizlarina daha muvafiktir.»

Burada söyle bir suâl hatira gelir: Fâsid sartla yapilan bir alis verise Peygamber (Saüallahü Aleyhi ve Sellem) nasil izin vermis; ve bu sarti sonradan nasil iptal etmistir? Bu suâle birkaç vecihle cevap verilmistir:

a) Tahâvî'nin beyanina göre Hz. Âise hadîsinde velâ'nin sart kosulmasi yalniz Mâ1ik'in Hisâm'dan naklettigi rivayette zikredilmistir. Ayni hadîsi Hisâm'dan nakleden Leys b. Sa'd ile Amr b. Haris rivayetlerinde ise Berîre'nin kitabet bedelini ödemek sartiyle velâ' hakkini sahiplerinden bizzat Hz, Âise istemis; Eesûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) de :

«Bu sarti kosman Berîre'yi almana mâni' degildir; onu satin al ve âzâd et! Velâ' ancak âzâd edene âiddir.» buyurmustur. Mâ1ik'in Hisâm'dan naklettigi rivayet buna muhaliftir. O rivayette Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in Hz. Aise'ye :

«Berîre'yi al da sart kos! Zîra velâ' hakki ancak âzâd edene âiddir.» buyurdugu bildiriliyor. Mâmâfîh mezkûr rivayetteki «sart kos!» emrinden «açikla!- mânâsi da kasdedilmis olabilir; çünkü izhâr etmek: meydana çikarmak, açiga vurmak mânâsinda da kullanilir. Bu takdirde hadîsin mânâsi söyle olur:

«Senin azadinin icâb ettigi velâ' hakkinin âzâd edene ait oldugunu da açikla!»

b) «Onlara sart kos!» cümlesi: «Onlarin aleyhine sart kos!» manasinadir.

c) Bu cümle tehdîd için kullanilmistir. Zahiri emir seklinde olsa da bâtini nehîdir. Nitekim Teâlâ Hazretleri küffâra «istediginizi yapin!» buyurmustur Muradi onlari tehdîddir. Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Seller 'in minbere çikarak hutbe îrâd etmesi ve : «Bâzi kimselere ne oluyor ki...» diye söze baslamasi bu mânâyi te'yîd eder.

d) Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) velâ' hakkinin âzâd edene âid oldugunu evvelce haber vermisti. Berîre'nin sahipleri bunu bildikleri halde muhalif harekette bulunduklari için hadîs-i serif kendilerini men' ve tekdir maksadiyle bu lâfizla vârid olmustur.

e) Bu sartin iptal buyurulmasi köle sahiplerine mâlî bir cezadir. Çünkü ser'î bir hükme karsi inadlik göstermislerdir. Bû mesele katilin mîrasdan mahrum kalmasina benzer.

f) Bu hüküm umumî degil, yalniz bu hâdiseye mahsustur. Tahsî-sin hikmeti; seriata aykiri olarak sart kostuklari seyi mübalagali bir surette men' etmek için sartin evvelâ kabul sonra iptal edilmesidir. Nitekim Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in hacci ömreye tebdil etmesi de o vak'aya mahsustu. Bunu ashabinin me'lûf bulunduklari bir âdeti yâni hacc aylarinda ömre yapmamak âdetini mübalagali bir sekilde yikraak için yapmisti. Bâzan büyük bir maslahati tahsil için küçük mefse-dete tahammül edilir.

Nevevî diyor ki: «Hz. Âise'nin Berîreyi satin alarak sahiplerine velâ'yi sart kosmasina bakilrsa hadîs jnüskîldir. Bu sart satisi ifsâd eder. Satanlari aldatmasi, onlara sahîh olmayan bir sart kosmasi da öyledir. Su halde Peygamber (Sallatlahü Aleyhi ve Sellem) bu hususta Âiseye nasil izin vermistir? Iste bu isgalden dolayi ulemâdan bâzilari bu hadîsi bütünü ile reddetmislerdir. Yahya b. Eksem bunlardandir. Yahya rivayetlerin birçogunda sart lâfzinin zikredilme-mesi ile istidlal etmistir...»

7- Hattâbî 'nin beyanina göre bu hadîste mükâtebin satilabilecegine delîl vardir. Bu hususta kölenin razi olup olmamasinin, taksitlerini ödeyip ödeyememesinin ve bunlarin bir kismini ödemis veya ödememis olmasinin hükmü yoktur. Seyh Tekiyyeddîn mükâtebin satilip satilmamasi hususunda ulemânin üç mezhebe ayrildiklarini Boyler. Birinci mezhebe göre mükâtebin satilmasi caiz; ikinciye göre caiz degildir. Üçüncü mezhebe göre köle âzâd niyetiyle satin alinirsa caiz; hizmet için alinirsa caiz degildir.

Mükâtebin satilmasini caiz görenler babimiz hadîsi ile istidlal etmislerdir. Çünkü Berîreye mükâtebe yapilmisti. Ata', Ibra-hîm Nehaî, Imam Ahmed ve bir rivayette Imam Mâ1ik buna kaildirler.

Imam Âzam, Safiî ve bir rivayette Imam Mâlik: «Mükâteb satilamaz.» demislerdir. îbni Mes'ûd (Radryalhhü anh) ile Habiâ 'nin kavilleri de budur. Bu zevat Berîre hadîsi ile istidlal edenlere:

«Berîre kitabet bedelini ödemekten âciz kaldigi için onun kitabet akdi feshedilmisti.» diye cevap vermislerdir.

8- Köle veya cariyeyi âzâd olmak sartiyle satmak caizdir. Zîra Berîre 'nin sahipleri veîâ hakkinda münâzea etmislerdi. Velâ* ancak âzâd olduktan sonra bahis mevzuu olabilir. Bu gösterir ki, satista âzâd sarti varmis.

Bir kimse sattigi malda hayir mânâsi tasiyan bir sart ileri sürer de bu sart köle âzâdi gibi hemen ifâ edilebilecek

bir sey olursa Imam Safiî 'ye göre °âiz; Imam Azam'a göre caiz degildir.

9- Hattâbî diyor ki: «Satista ileri sürülen her sart satisin aslina dokunarak onu ifsâd etmez. Sartli satisin men' edilmesinin mânâsi bâzi satislara ve sartlarin bir nev'ine âiddir.»

Kaadî Iyâz satistaki sartlarin üç kisim oldugunu söylemistir. Bunlarin birincisi, akdin muktezâsi olan teslim ve malda tasarrufun caiz olmasi gibi seylerdir. Bu gibi sartlarin caiz oldugunda hilaf yoktur. Çünkü bunlar sart kosulmasa da îfâ edilirler.

Ikincisi: Satisin muktezasindan olmasa bile yararindan sayilan, yük yüklemek, rehin vermek ve muhayyerlik gibi sartlardir. Bunlar da caizdir; zira satisin yararina olunca onun iktizâ ettigi sartlara benzerler.

Üçüncüsü: Akidlerde ileri sürülmesi caiz olmayip, akdin muktezâ-sina aykiri düsen veya aldatmak gibi memnu' bir vechi tezammun eden sartlardir, ki ulemânin ihtilâf ettikleri yer budur.

Hanefîler'e göre sartli satis üç vecihle yapilir.

Birincisi: Hem satis hem de sartin caiz olmasidir, ki üç nevi'dir.:

a) Akdin iktizâ ettigi uygun sartlar. Cariyeyi hizmet, hayvani binmek sartiyle satin almak gibi.

b) Akdin muktezâsi olmasa bile ona uygun düsen sartlar. Para karsiligi rehin olarak vermeyi yahut satis meclisinde bulunan kefile vermeyi sart kosmak gibi.

c) Akdin muktezâsi olmayan ve ona uymayan, fakat serîatin cevaz verdigi muhayyerlik, va'de gibi sartlar. Seriat tarafindan cevazi hususunda delîl olmadigi halde insanlar arasinda örfü âdet hâline gelen bir seyi sart kosmak da istihsân yolu ile bu nevide dâhildir. Ayakkabini, satanin Ölçüp biçmesini sart kosmak gibi. Yalniz Hanefiyye imamlarindan Züfer buna muhaliftir.

Ikinci vecih : Satis ve sartin ikisi birden fâsid olmaktir ki, akdin iktizâ etmedigi ve ona muvafik düsmeyen bilâkis taraflardan birine yahut satilan mala menfaat saglayan bir seyi sart kosmaktir. Bugdayi saticinin ögütmesini, köleyi baskasina satmamasini ve âzâd etmemesini sart kosmak gibi. Bu takdirde köleyi sahibi âzâd ederse Imam Âzam'a göre istihsânin fiyatini, Imâmeyn 'e göre ise kiymetini müsteriye Öder.

Üçüncü vecih : Satis caiz, sart bâtil olmaktir. Bu da üç nevi'dir.

a) Akdin muktezâsi olmayan ve menfaat yerine bilâkis zarar tezammun eden sarttir. Bir elbis.e veya hayvani baskasina satmamak, hibe etmemek yahut yiyecegi yememek sartiyle satmak gibi. Burada satis caiz; sart bâtildir.

b) Akdin niuktezâsi olmayan, bir fayda veya zarari da tezammun etmeyen sarttir. Yiyecegi yemek sartiyle satmak gibi. Burada da satis caiz; sart bâtildir.

c) Alanla satandan birine yahut satilan mala degil de baskasina menfaat îcâb eden bir seyi sart kosmak satisi bozmaz. Ecnebi birine ödünç vermek sartiyle satmak gibi.

10- Tekiyyüddîn : «Bu hadîste velâ' hakkinin münhasiran âzâd' edene âid olduguna delîl vardir. Bu da dostluk, yardimlasma ve bir kimsenin elinde müslüman olma yahut kimsesiz bir çocugu sokakta bulup almakla velâ' hakkinin sabit olmamasini iktizâ eder. Bu suretlerin her biri hakkinda fukahâ arasinda hilaf vardir. Safiî 'nin mezhebine göre bunlarin hiç birinde velâ' hakki yoktur. Delili bu hadîsdir.» diyor.

Hanefîler'e göre velâ' iki kisimdir. Velâ-i atâka, velâ-i muvâ-lât. Câhiliyyet devrinde Araplar dostluk, akrabalik, kardeslik, muahede, asabe. velâ-i atâka ve velâ-i muvâlât gibi birçok seyler sebebiyle yardim-lasirlardi. Eesûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) bunlardan yalniz velâ-i atâka ile velâ-i muvâlâti kabul ve takrir buyurmustur.

Velâ-i atâka yahut velâ-i ni'met: Köle veya câriye âzâdi dolayisiyle te'essüs eden bir nevi' akrabaliktir. Âzâd edene mevle'l-atâka derler. Kölenin mirasi ona kalir.

Velâ-i muvâlât: Nesebi ma'ruf olmayan bir kimsenin nesebi malûm biri ile kardeslik akd ederek : Sen benim mevlâmsm; ölürsem bana mirasçi olursun; bir cinayet islersem benim nâmima cezami ödersin; demesi, onun da bunu kabul etmesidir. Nesebi malûm olan sahsa mevle'1-mu-vâlât derler. Velâ-i muvâlât mesru' bir yardimlasma akdidir. Imam Ahmed'in «Müsned»inde rivayet ettigi bir hadîste ResûIüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :

«Bir kavmin meviâsi onlardan kiz kardesleri oglu onlardan, yeminlisi de onlardandir.» buyurmustur. Yeminliden

murâd mevle'l-muvâlâttir. Çünkü Araplar muvâlât akdini yeminle te'kîd ederlerdi. Imam Ahmed'in rivayet ettigi hadîsi Bezzâr «Sünen»inde Hz. Ebû Hüreyre'den; Dârimî «Müsned»inde Hz. Amr b.Avn'dan; Taberânî «Mu'cem»inde Utbeb. Gazvân 'dan tahrîc etmislerdir.

11- Bir bid'at zuhurunda hükümet reisinin halka hutbe îrâd edecek o bid'atin hükmünü bildirmesi ve bid'ati yermesi müstehaptir.

12- Hükümdarin halka iyi muamelede bulunmasi müstehaptir. Re-sûlüllah (SallaUahü Aleyhi ve Sellem) velâ' sartini kendileri için ileri sürenlerin yüzlerine bir sey söylememistir. Zîrâ onlari utandirmadan da maksat hasil olmustur.

13- Münkeri gidermek için mübalaga ve siddet göstermek gerekir.

14- Kocasi dururken cariyeye kitabet akdi yapmak caizdir.

15- Cariyenin kocasi kitabet bedelini ödemek için çalismaktan onu men' edemez.

16- Cariyenin kocasi köle ise, karisini kitabet akdi yapmaktan men' edemez. Nitekim bir cariyenin sahibi, köle ile evli bulunan câriyeeini âzâd edebildigi gibi, hür ile evli cariyesini de kocasina satabilir. Velev ki, bu yaptigi aradaki nikâhin iptaline müncer olsun.

17- Evli bir cariyenin satilmasi bosanma degildir. Çünkü Hz. Berîre satildigi zaman evli idi. Bu hususta hilaf yoktur. Yalniz kocasinin hür mü yoksa köle mi oldugu ihtilaflidir.

Kocasi köle olan câriye âzâd edildigi zaman kocasindan ayrilip ayrilmamakta muhayyer birakilacagi hususunda ulemânin ittifaki vardir; fakat kocasi hür olan cariye hakkinda ihtilâf etmislerdir.

18- Sahibi, mükâtebin baskalarindan isteyerek tedarik ettigi kitabet taksitlerini kabul edebilir. Zira Peygamber (Sallaüahü Aleyhi ve Sellem) Berîre'yi Hz. Âise'den para istemekten men' etmemistir.

19- Hadîs-i serif kölenin hurre ile evlenebilecegine delâlet etmektedir. Çünkü muhayyer birakilan câriye hürriyetine kavustuktan sonra kocasini tercih edebilir.

20- Köle Köle ve cariyenin haberi makbuldür. Zira kendisinin mü-kâtebe oldugunu söyleyen Berîre câriye idi. Hz. Âise onun haberini kabul etti.

21- Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in et için:

«O Berîre'ye sadaka; bize hediyyedir.» buyurmasi sifat degistigi zaman hükmün de degistigine delildir. Binâenaleyh fakire sadaka olarak verilen eti veya hayvani, zengine satmasi ve hediyye etmesi caizdir.

22- Peygamber (Sallaüahü Aleyhi ve Sellem) Efendimize sadaka haramdir.

23- Hutbeye Allah'a hamdü sena ile baslamak ve Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)e salâtü selâmdan sonra (emmâ ba'dü) demek müstehaptir.

Berîre (RadiyalMiü anha) hadîsinden bunlardan mâda birçok faîde-ler istinbât edilmistir. Ibni Huzeyme ile Ibni Cerîr bu bâbta birer büyük eser yazmislardir. Biz bu kadarini nakil ile iktifa ettik.

3- Velayi Satmaktan ve Hibe Etmekten Nehi Babi

16- (1506) Bize Yahya b. Yahya et-Temîmî rivayet etti. (Dedi ki) r Bize Süleyman b. Bilâl, Abdullah b. Dinar'dan, o da Ibni Ömer'den naklen haber verdi ki, Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellemjvelâyi satmaktan ve hibe etmekten nehî buyurmus.

Müslim der ki: Bu hadîste bütün râviler Abdullah b. Dinar'a çömezdirler.

(...) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe ile Züheyr b. Harb rivayet ettiler. (Dediler ki) : Bize Ibni Uyeyne rivayet etti. H.

Bize Yabyâ b. Eyyûb ile Kuteybe ve Ibni Hucr da rivayet ettiler. (Dediler ki) : Bize Ismail b. Ca'fer rivayet etti. H.

Bize Ibni Nümeyr dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize babam rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süfyân b. Saîd rivayet etti. H.

Bize Ibni Müsennâ da rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Muhammed b. Ca'fer rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Su'be

rivayet etti. H.
Bize yine Ibni Müsennâ rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdülvehhâb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ubeydullah rivayet etti. H.
Bize Ibni Kâfi' de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni Ebî Füdeyk rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Dahhâk yâni Ibni Osman haber verdi.
Bu râvilerin hepsi Abdullah b. Dinar'dan, o da Ibni Ömer'den, o da Veygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'den bu hadîsin mislini rivayet etmislerdir. Yalniz (Abdülvehhâb) Sekafî'nin, Ubeydullah'dan rivayetinde yalniz satis vardir. O hibeyi zikretmemistir.
Bu hadîsi Buhari «Itk» bahsinde; Ebû Dâvûd «Ferâiz» de tahrîc etmislerdir. Nesâî onu Muhammed b. Abdil-melik 'den rivayet eylemistir.
Buradaki velâ'dan murâd : Velâ-i atâkadir. Velâ-i atâkanin sebebi âzâd etmek degil, kölenin âzâd olmasidir. Çünkü bir kimse yakin akrabasindan bir köleye miras yolu ile sahip olursa köle âzâd olur; velâ hakki da sahibine verilir. Eger velâ'nm sebebi âzâd etmek olsaydi sahibine verilmemesi îcâb ederdi; çünkü sahibi onu âzâd etmemisti.
Âzâd olan köle ölürse onu âzâd eden kimse yahut vârisleri köleye mirasçi olurlar. Araplar bu hakki kimi satar, kimi birine hibe ederlerdi. Kesûlüllah (Sallailahü Aleyhi ve Sellem) bunu men'etti. Zîra velâ' hakki ne-seb gibidir; degistirmekle degismez, Hicaz ve Irak ulemâsi velâ'nm satilip hibe edilemeyeceginde müttefiktirler. Ancak îbni Münzir burada ikinci bir kavil oldugunu söylemistir. Mezkûr kavle göre Meymûne bin ti Haris (Radiyaliahü anha) âzâd ettigi kölelerinin velâ hakkini Hz. Abbâs'a hibe etmis; Urve de Tahinân'm velâsini Mus'ab b. Zübeyr'in mirasçilari için satin almistir. Atâ'nm dahî: «Sahibi kölesine diledigi kimse ile velâ' akdi yapmak için izin verebilir.» dedigi rivayet olunur ki, bu da velânin hibe edilmesi demektir. Nevevî; «Ihtimâl bu zevat bu hadîsi duymamislardir » diyor.
Cumhuru ulemâya göre velâ ne satilir; ne de hibe edilir. Çünkü Peygamber (Saiîallahü A leyhi ve Sellem):
«Velâ' neseb karabeti gibi bir karabettir.» buyurmustur. Bunu Hz. Ibni Ömer merfû1 olarak rivayet etmistir. Hadîs Ibni Huzeyme, Ibni Hibbân ve Hâkim 'e göre sahihtir. Yalniz Beyhakî onun illetli oldugunu söylemistir. Ayni hadîsi Ibni Ömer (RadiyaîlahÜ anh) 'dan Ibni Battal da merfû' olarak baska bir tarîkle rivayet etmistir.
Velâ neseb gibi olduguna göre degistirilmesine imkân yoktur. Çünkü nesebin degistirilemeyecegine icmâ' mün'akid olmustur. Neseb degistirmek mümkün olmadigi içindir ki, Teâlâ Hazretleri evlâdliklara mîrâs vermeyi neshetmis; ve onlari babalarinin adlan ile çagirmayi emir bu-vurmustur. Resulü Ekrem (Sallailahü Aleyhi ve Sellem)'i de babasindan baskasina intisab edenlere lanet eylemistir.

4- Âzad Edilen Kimsenin Kendini Âzad Edenlerden Baskasini Veli Ittihaz Etmesinin Haram Kilinmasi Babi

17- (1507) Bana Muhammed b. Râfi' rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdürrezzak rivayet etti. (Dedi ki) : Bize tbni Cüreyc haber verdi. (Dedi ki) : Bana Ebû'z-Zübeyr haber verdi ki, Câbir b. Abdillâh'i sunlari söylerken isitmis :
Peygamber (Sallallahii Aleyhi: ve Selîem) her oymaga diyetlerini tesbît «Hiç bir müslümana izni olmaksizin mü il uman bir kimsenin âzâdhsini kendine nisbet etmesi helâl olmaz.» diye yazdi. Bilâhare haber aldim ki, mektubunda bunu yapana lanet buyurmus.

18- (1508) Bize Kuteybe b. Saîd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ya'-kûb yâni Ibni Abdirrahmân el-Kaarî, Süheyl'den, o da babasindan, o da Ebû Hüreyre'den, naklen rivayet etti ki, Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«BIr kimse kendini âzâd edenlerin izni olmaksizin bir kavmi kendisine velî ittihâz ederse Allah'in ve meleklerin laneti onun üzerine olsun! Onun farz veya nafile hiç bir ibâdeti kabul edilmeyecektir.» buyurmuslar.

19- (...) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hüseyn b. Aliy el-Cu'fî, Zâide'den, o da Süleyman'dan, o da Ebû Sâlih'-den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallalkihü Aleyhi ve Sellem) den naklen rivayet etti.
«Bir kimse kendini âzâd edenlerin izni olmaksizin bir kavmi kendisine velî Ittihâz ederse Allah'in, meleklerin ve bütün insanlarin laneti onun üzerine olsun! Kiyamet gününde onun farz veya nafile hiç bir ibâdeti kabul edilmeyecektir.» buyurmuslar.

(...) Bana bu hadîsi Ibrahim b. Dînâr da rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ubeydullah b. Mûsâ rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Seybân, A'mes'den bu isnâdla rivayette bulundu. Yalniz o: «Kendini âzâd edenlerin izni olmaksizin baskasiyle muvâlât yaparsa...» dedi.
Nevevî'nin beyânina göre bu hadîsteki diyetten murâd : Gerek kasden gerekse hataen Öldürülen bir insanin kiymetini katilin âkilesi yâni mîras babinda asabe olan baba ve ogullarinin ödemesidir. Diyet meselesi kabile ve oymaklara göre degismez. ResûlüIIah (Sallallahü Aleyhi ve Selîemj'in her oymaga diyetlerini tesbît etmesinden maksad : Oymaklar arasinda hukukî yönlerden birligi te'mîn etmektir. Çünkü Islâm'dan önce Araplar arasinda vuku' bulan harpler dolayisiyle kan dâvalari ve diyet ödeme âdetleri vardi. Allah Teâlâ bu âdetleri kaldirarak onlari birbirlerine ismdirmistir.
Bu rivayetler âzâd edilen bir köle veya cariyenin kendisini âzâd edeni birakip da baskasina intisab ile velâ hakkini ona devretmesinin haram oldugunu göstermektedir. Nevevi : «Bunu yapmak, köleye ihsanda bulunan kimsenin hakkini yemek olacagi için haramdir. Çünkü velâ' neseb gibidir; binâenaleyh bir insanin babasindan baskasina intisâb ile nesebini zayi etmesi nasil haramsa, bunu zâyî etmek de öylece haramdir.» diyor.
Bâzilari bu hadîsteki : «Âzâd edenlerin izni olmaksizin» kaydina bakarak, izin verdikleri takdirde bu isin caiz olacagina kail olmuslarsa da cumhuru ulemâ bunu kabul etmemislerdir. Onlara göre izin verilse de verilmese de kölenin baskalarina intisabi caiz degildir. Hadîsteki kayd ihtirazi degil vukûîdir. Yâni köle bu isi ekseriyetle sahiplerinden izin istemek suretiyle yaptigi için «izni olmaksizin™ denilmistir. Binâenaleyh mefhumu muhalifi mu'teber degildir. Nitekim Kur'ân-i Kerîm 'de:
«Evierinizdeki üvey kizlarinizla evlenmek de haram kilinmistir.»
Baska bir âyette de :
«Çocuklarinizi açlik sebebiyle Öldürmeyin!» buyurulmustur.
Bunlardan murâd : Üvey kizlariniz evinizde degillerse onlarla evlenebilirsiniz; açlik korkusu yoksa çocuklarinizi öldürebilirsiniz demek degildir. Üvey kizlar ekseriyetle üvey babalarinin yaninda bulunduklari ve Araplar çocuklarini ekseriyetle açlik korkusundan öldürdükleri için vakia oldugu gibi ifade buyurulmustur. Bunlarin âyet ve hadîslerde emsâîi çoktur; ve hiçbirinin mefhûmu muhalifi mu'teber degildir.

20- (1370) Bize Ebû Küreyb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ebû Mu-âviye rivayet etti. (Dedi ki) : Bize A'mes, Ibrâhîm-i Teymî'den, o da babasindan naklen rivayet etti. (Demis ki) : Bize Alî b. Ebî Tâlib hutbe îrâd etti de sunlari söyledi:
«Her kim bizde Allah'in kitabi ile —kilicinin kilifinda asili bir sahî-feye isaret ederek— su sahîfeden baska okudugumuz bir sey bulundugunu söylerse muhakkak yalancidir. Bu sahîfede develerin yaslan ile yaralara âid bâzi seyler vardir. Yine bu sahîfede su hadîs de vardir: Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) buyurdular ki:
Medine'nin Ayr ile Sevr (daglari) arasi haremdir. Binâenaleyh bir kimse orada bir bid'at isler yahud bid'aîçiyi barindtrirsa Allah'in, meleklerin ve bütün insanlarin laneti onun üzerine olsun! Allah kiyamet gününde onun farz veya nafile hiç bir ibâdetini kabul etmeyecektir. Müslümanlarin zimmeti birdir. Onun ugrunda en asagi (mertebede olan] lan dahî gayret gösterir. Her kim babasindan baskasinin oglu oldugunu iddia eder; yahud (bir köle) sahiplerinden baskasina intisâb ederse Allah'in, meleklerin ve bütün insanlarin laneti onun da üzerine olsun! Kiyamet gününde Allah onun farz veya nâfüe hiç bir ibâdetini kabul etmeyecektir.»
Bu hadîsi Buhari: «Hacc» ve «I'tîsâm» bahislerinde tahrîc etmistir. Kitabimizin «Hacc* bahsinde «Medine'nin

fazileti» babinda dahî geçmisti. Serhi için oraya bakmalidir. Burada yalniz bâzi cümlelerini îzâhla iktifa edecegiz.
Develei«len murâd: Diyet olarak verilenlerdir. Hz. A1î'nin sahî-fesinde bunlarin kaçar yasinda olmalari lâzim geldigi bildirili yormus.
Lanet: Gazab ve reddetmek; hayirdan uzaklastirmaktir. Fakat burada ondan maksad, Medîne'de günah isleyen bir müslümamn ebediyyen cennet yüzü görmemesi degil, cennete dogrudan dogruya gireme-yip bir müddet âzâb olunmasidir. Yâni bu lanet kâfirler hakkinda vârid olan lanetle ayni mânâda degildir. Onlar rahmet-i Ilâhiyyeden tamamen mahrum kalacak ve ebediyyen cennet yüzü görmeyeceklerdir.
Sarf : Farz olan ibâdettir. Adl'den murâd ise nafiledir. Bunun aksini iddia edenler de olmustur. Esmaî'ye göre **sarf :** Tevbe; adi de fidye mânâsina gelir. Bâzilari: «Allah hiç bir ibâdetini kabul etmez.» demek onun ibâdetini rizâsiyle kabul etmez manasinadir; yoksa ibadetiyle hak ettigi mükâfatini verir.» demislerdir. Bu iki kelimenin mânâlari hakkinda daha baska birçok sözler söylenmistir.
Müslümanlarin zimmeti kâfirleri koruyacaklarina dâir verdikleri sözdür. Buna emân vermek denir. Bir müslüman, kâfirin birine emân verirse bütün müslümanlarin bu söze riâyet etmeleri gerekir; artik o kâfire hiç bir müslüman tasallut edemez.

5- Âzadin Fazileti Babi

21- (1509) Bize Muhammet! b. Müsennâ el-Anezî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Yahya b. Saîd, Abdullah b. Saîd yâni Ibni Ebî Hind'den rivayet etti. (Demis ki) : Bana Ismail b. Ebî Hakîm, Saîd b. Mercan e'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Saliaîlahü Aleyhi ve Sellem)'den naklen rivayette bulundu.
«Bîr kimse mü'min bir rakabe âzâd ederse. Allan o rakabenin her uzvu mukabilinde kendisinin bir uzvunu cehennemden âzâd eyler.» buyurmus.

22- (...) Bize Dâvûd b. Ruseyd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Velîd b. Müslim, Muhammet! b. Mutarrif Ebû Gassân-i Medenî'den, o da Zeyd b. Eslem'den, o da Alî b. Hüseyn'den, o da Saîd b. Mercâne'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Resûlüllah (SaUallahü Aleyhi ve Sellem)'den naklen rivayet etti. Resûlüllah (SaUaîlahii Aleyhi ve Sellem) :
«Bir kimse bir rakabe âzâd ederse, Allah o rakabenin her uzvu mukabilinde o kimsenin âzasindan bir uzvu hatta fercine mukabil fercini cehennemden âzâd eyler.» buyurmuslar.

23- (...) Bize Kuteybe b. Saîd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize ,Leys, Ibni Hâd'dan, o da Ömer b. Alî b. Hüseyn'den, o da Saîd b. Mercâne'den, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet ettti. Ebû Hüreyre sunu söylemis : Ben Resûlüllah (Saîlaîlahü Aleyhi ve Sellem) 'i söyle buyururken isittim:
«Bir kimse mü'min bir rakabe âzâd ederse, Allah o rakabenin her uzvuna mukabil cehennemden bir uzuv âzâd eyler. Hattâ fercine mukabil fercinI bile âzâd eder.»

24- (...) Bana Humeyd b. Mes'ade rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Bisr b. Mufaddal rivayet etti, (Dedi ki) : Bize Âsim yâni Ibni Muham-med el-Umerî rivayet etti. Kardesini kasdederek dedi ki : Bize Vâkid rivayet etti. (Dedi ki) : Bana Alî b. Hüseyn'in arkadasi Saîd b. Mercâne rivayet etti. (Dedi ki) : Ben Ebû Hüreyre'yi sunu söylerken isittim: Resûlüllah (Sallaüahü Aleyhi ve Sellem):
«Herhangi müslüman bir kimse bir müslümam âzâd ederse Allah o müslümanin her uzvuna mukabil o kimsenin bir uzvunu cehennemden kurtarir» buyurdular.
Bâvi Saîd demis ki: «Ben bu hadîsi Ebû Hüreyre'den isittigim vakit hemen giderek Alî b. Hüseyn'e anlattim. Bunun üzerine Alî, îbni Ca'fer'in on bin dirhem yahut bin altin verdigi bir kölesini âzâd etti.»
Bu hadîsi Buhârî ve «Keffârâtü'l-Eymân» bahislerinde; Tirmizî «Eyman»da; Nesâî «Itk»da muhtelif râvilerden

tahrîc etmislerdir. Tirmizî bu bâbda Âige, Arar b. Anbe-i e , tbni Abbâs, Vasile b. Eska', Ebû Ümâme. Ukbe b. Âmir ve Kâ'b b. Mürra (Radiyaîlahü anh) dan da hadîsler rivayet edildigini söylemistir. Bu rivayetleri kimlerin tahrîc ettigini Aynî beyân etmis ve söyle siralamistir :

1- Hz. Âise hadîsini Ibni Zenceveyh merfu' olar rak tahrîc etmistir. Bu hadîste:

«Her kim bir memlükün bir uzvunu âzâd ederse Allah onun her uzvuna mukabil bir uzuv âzâd eder.» buyurulmustur.

2- Amr b. Anbese (Radiyaîlahü anh) hadîsini Ebû Dâvûd ile Nesâî tahrîc etmislerdir. Metni söyledir :

«Bir kimse mü'mIn bir rakabe âzâd ederse, o rakabe kendisine cehennemden fidye olur.»

3- Ibni Abbâs (Radiyaîlahü anh) hadîsini Ibni Hayyan'm babasi «Kitâbü's-Sevâb ve Fedâüü'1-Âmâl» adli eserinde tahrîc etmistir. Mezkûr hadîsde :

«Herhangi bir mü'min dünyada bir mü'mîni âzâd ederse, Allah onu uzva mukabil uzuv olmak üzere cehennemden âzâd eyler.» buyurulmustur.

4- Vasile b. Eska' (Radiyaîlahü anh) hadîsini Ebû Dâvûd ile Nesâî tahrîc etmislerdir. Bu hadîste söyle denilmektedir :

«Katil sebebiyle cehennemi hak eden bir dostumuz için Resûlüllah (SallaVahü Aleyhi ve Sellem^e geldik de:

— Onun nâmina kale âzâd edin ki, Allah da kölenin her bîr uzvu mukabilinde onun bir uzvunu cehennemden âzâd etsin! buyurdular.»

5- Ebû Ümâme (Radiyaîlahü anh) hadîsini Tirmizî tahrîc etmistir. Hadîs söyledir:

«Herhangi bir müslüman, bir müslüman kimseyi âzâd ederse, bu onun için cehennemden kurtulus olur. Her uzvu bir uzuv karsilar. Herhangi bir müslüman, iki müslüman kadini âzâd ederse, onun Için cehennemden kurtulus olurlar. Kadinlarin her uzva onun bir uzvunu karsilar. Herhanai müs-lüman bir kadin, müslüman bir kadini âzâd ederse, bu onun için cehennemden kurtulus olur. Kadinin her uzvu onun bir uzvunu karsilar.»

Tirmizi bu hadîs için : «Hasen sahîh garîbtir.» demistir.

6- Ukbe (Radiyailahü anh) hadîsini Imam Ahmed tahrîc etmistir. Metni söyledir:

«Bir kimse mü'min bir rakabe âzâd ederse, bu onun cehennemden kurtulusu olur.»

Ayni hadîsi Ebû Ya'lâ ile Hâkim de rivayet etmislerdir. Hâkim: «Bu hadîsin isnadi sahihtir.» demistir.

7- Kâ'b b. Mürre (Radiyailahü anh) hadîsini Ebû Dâvûd, Nesâî ve Ibni Mâce tahrîc etmislerdir. Hz. Kâ'b söyle demistir:

«Ben Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'i:

— Her kim müslüman bir kimseyi âzâd ederse, bu onun için cehennemden kurtulus olur. O kimsenin her bir kemigi ile bunun bir kemigi karsilanir; her kim iki müslüman kadin âzâd ederse bunlar onun için cehennemden kurtulus olurlar; onlarin her birer kemigi ile bunun bir kemigi karsilanir; buyururken isittim.»

Bu hadîsi Ibni Hibbân da «Sahîh»inde tahrîc etmistir.

Aynî bu bâbda Muâz b. Cebel, Mâlik b. Amrel-Kuseyrî, Sehl b. Sa'd, Ebû Mâlik, Ebû Mûse'l-Es'arî ve Ebû Zerr (Radiyailahü anh) hazerâtindan dahî hadîsler rivayet olundugunu bildirmistir.

Muâz (Radiyailahü anh) hadîsini Imam Ahmed tahrîc etmistir Bu hadîste :

«Her kim mü'min bir rakabe âzâd ederse bu onun cehennemden fidyesi olur.» buyurulmustur.

Mâlik b. Amr (Radiyailahü anh) hadîsini dahî Imam Ahmed tahrîc etmistir. Metni söyledir :

«Her kim müslüman bir rakabe âzâd ederse, bu onun cehennemden fidyesi olur.»

Sehl b. Sa'd (Radiyailahü anh) hadîsini Taberânî «el-Mu'cemü's-Sagîr» nam eserinde tahrîc etmistir. Bu hadîste «Her kim müslüman bir rakabe âzâd ederse, Allah onun her uzvu mukabilinde cehennemden bir uzuv âzâd eder.» buyurulmaktadir. Ayni hadîsi Ibni Ebî Adiy dahî «el-Kâmi!» adli eserinde tahrîc etmis, fakat râvilerinden Zekeriyya b. Manzûr sebebiyle onu zaîf bulmustur.

Ebû Mâlik (Radiyailahü anh) hadîsini Ebû Dâvûd-ü Tayâ1isî «Müsned»inde Su'be 'den, Amr b. Mâlik hadîsi isnâdiyle tahrîc etmistir.

Ebû Mûsâ (Radiyailahü anh) hadîsini Nesâî «El-Kübrâ*da; Hâkim de «El-Müstedrek»de tahrîc etmislerdir.

Bu hadîste :
«Bir kimse bir rakabe yahut köle âzâd ederse, bu onun için cehennemden kurtulus olur.» Duyurulmustur.
Ebû Zerr (Radiyaîlahu anh) hadîsini Bezzâr «Müsned»inde tahrîc etmistir. Metni söyledir:
«Bir kimse mü'm in bir rakabe âzâd ederse, bu her bîrinden bir uzvu —ve caiz ki : Onun her uzvu mukabilinde bunun bir uzvunu, demis ola— cehennemden karsilar.»
Rakabeden murâd: Köle veya câriyedir. Bu kelimenin lügat mânâsi boyundur. Çüz'ü zikir küllü kasid kabilinden mecazen memlüke rakabe denilmistir. Vücudun bütününü ifade etmek için bas, el gibi diger beden parçalan da kullanilir ve sag ol yerine «basin sag olsun!», dert görme yerine «elin dert görmesin!» denilir. Burada bedenin «boyun» kelimesiyle ifâde olunmasi kölenin ma'nen boynundan baglanmis gibi olduguna isaret içindir.
Hz. Ebû Hüreyre hadîsinde râvi Saîd b. Mercâne'nin arkadasi diye tavsif edilen Alî b. Hüseyn, Hz. Alî b. Ebî Tâ1ib'in torunu Zeynelâbidîn 'dir. Hadîsin bir rivayetinde beyân olunduguna göre Hz. Zeynelâbidîn, Saîd b. Mercâne'ye:
«Bu hadîsi Ebû Hüreyre'den sen mi isittin? diye sormus. Evet, cevâbini alinca: «Bana kölelerimin en birincisi olan Mutarrifi çagirin!» demis; ve onu âzâd etmistir.
Bu hadîs köle ve câriye âzâd etmenin en faziletli amellerden biri olduguna delildir. Köle âzâdi sayesinde insan cehennemden kurtulup cennete girer. Bundan dolayidir ki, âzâd edilecek köle veya cariyenin sakat ve âzasi noksan olmamasi müstehap görülmüstür. Gerçi böylesi ile de sevap kazanilir; fakat ne de olsa vücudu noksansiz olan derecesinde degildir; çünkü uzva bedel uzuv âzâd edilecegi tasrîh buyurulmaktadir.
Kaadî Iyâz'in beyanina göre ulemâ köle mi yoksa câriye mi âzâd etmenin efdal oldugunda ihtilâf etmislerdir. Bazilari câriye âzâd etmenin daha faziletli oldugunu söylemislerdir. Zîra câriye âzâd edildi mi çocugu hür olur. Bu hususta kocasinin hür veya köle olmasinin bir te'sîri yoktur.
Bir takim ulemâ ise bu hadîsle istidlal ederek köle azadinin cariyeden efdal oldugunu kabul etmislerdir. Bir de erkekte sehadet, hakimlik ve cihâd gibi nice menfaati umumî mânâlar vardir ki, bu mânâlar kadinlarda mevcut olmayip ya ser'an yahut âdeten erkeklere mahsusturlar. Kaadî Iyâz bu kavli sahîh bulmustur.
Bâzi rivayetlerde rakabenin mü'min kaydi ile zikredilmesi onun gayr-i müslim rakabeden evlâ oldugunu gösterir. Bundan dolayidir ki, katil keffâreti için âzâd edilecek kölenin müslüman olmasi bütün ulemaya göre sarttir.
Imam Mâ1ik'in bu hususta kölenin kiymetini nazar-i itibara aldigi ve kiymetçe eri yüksek köleyi âzâd etmenin efdal oldugunu söyledigi, hattâ müslümanla gayr-i muslini köle arasinda fark görmedigi rivayet olunmussa da mezhebinin ulemâsindan birçoklari ve diger bâzi ulema kendisine muhalefette bulunmuslardir.

6- Babayi Âzad Etmenin Fazileti Babi

25- (1510) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe ile Züheyr b. Harb rivayet ettiler. (Dediler ki) : Bize Cerîr, Süheyl'den, o da babasindan, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet etti. Ebû Hüreyre söyle demis : Resûlüllah (Saliallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Hiç bir evlâd babanin hakkini ödeyemez. Meger ki, onu köle olarak bulup da satin ala ve âzâd eyIeye!» buyurdular.
Ibnî Ebi Seybe'nin rivayetinde :
«Çocuk babasina ihsanda bulunamaz» buyuruhnustur.

(...) Bize bu hadîsi Ebû Kureyb de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Vekî' rivayet etti. H.
Bize fbni Nümeyr de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize babam rivayet etti. H.
Bana Amru'n-Nâkid dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ebû Ahmed Ez-Zübeyrî rivayet etti.
Bu râvilerin hepsi Süfyân'dan, o da Süheyl'den naklen bu isnadla bu hadîsin mislini rivayet etmis; ve : «Çocuk babasina ihsanda bulunamaz...» demislerdir.

Evlâdin babaya ihsani, onun hukukuna riâyet etmek, hizmetinde bulunmak, hürmet göstermekle olur. Babayi köle olarak bulup âzâd etmek bunlarin basinda gelir.

Ulemâ satin alinan yakin akrabanin âzâdi hakkinda ihtilâf etmislerdir. Zahirîler bu hadîsin mefhûmu ile istidlal ederek : «Mü-cerred satin almakla hiç bir köle veya câriye âzâd olmaz; âzâd etmek sarttir.» demislerdir.

Cumhuru ulemâya göre ise usûl ve furû' denilen anne ve babalar ile çocuklar mücerred satin almakla âzâd olurlar; onlari âzâd etmeye lüzum yoktur. Anne ve babalarda bütün nineler, dedeler; çocuklarda bütün torunlar dahildir. Bu bâbda müslim, gayri müslim, uzak veya yakin hisim, mirasçi olan ve olmayan arasinda fark yoktur. Hulâsa neseb çizgisi yukaridan asagi dogru her halde âzâd olur. Bu cihet ittifâkîdir. Bunlardan mâada akrabanin satin almakla âzâd olup olmayacagi ihtilaflidir. Imam Âzam: «Nikâhi birbirine haram olan bütün akraba satin almakla âzâd olur.» demistir. Sâfiî1er'e göre usûl ve fürû'dan baska hiç bir akraba satin almakla âzâd olmaz. Imam Mâlik satin ijlmakla usûl ve fürû' ile birlikte kardeslerin de âzâd olacagina kaildir. Ikinci bir rivayete göre Hz. Mâlik bu meselede Imam Âzam'la; üçüncü bir rivayete göre de Imam Safiî ile beraberdir.

Cumhur bu hadîsi te'vîl etmislerdir. Onlara göre akrabayi satin almakla azadina sebep oldugu için alan kimse hakkinda mecazen âzâd etmek tâbiri kullanilmistir

---

[1] Ayet-i Kerime

[2] Ayet-i Kerime

[3] Hasr Sûresi, âyet: 96.

[4] Âl-i îmrân sûresi, âyet: 132.

[5] Nûr sûresi, âyet: 33.